

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

3.1 รูปแบบของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบหนึ่งโดยมุ่งศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนว่า มีกระบวนการดำเนินงานอย่างไร มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่เกื้อหนุนให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ อันแสดงถึงศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุข

3.2 การเลือกสนาม (Field Selection)

ในขั้นตอนแรกผู้ศึกษาได้เลือกอำเภอหนองเรือเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นอำเภอที่มีการดำเนินงานตามโครงการเร่งรัดพัฒนาสาธารณสุขเพื่อบรรลุสุขภาพดีถ้วนหน้า ปี 2536 - 2537 ซึ่งมีขนาดและที่ตั้งเหมาะสม สะดวกสำหรับการศึกษาวิจัย นับว่าเป็นการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากนั้นเลือกศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้าน 2 แห่งเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบ หมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขอยู่ในระดับสูงอีกหมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขอยู่ในระดับต่ำ

วิธีการคัดเลือกหมู่บ้านทำได้โดย ศึกษาผลการประเมินการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขของหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอหนองเรือ ซึ่งสำรวจเมื่อเดือนเมษายน 2537 จากฝ่ายพัฒนาบุคลากรและการสาธารณสุขมูลฐานสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น เขตที่ใช้ในการประเมินเป็นเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งกำหนดให้ทุกจังหวัดใช้สำหรับประเมินการพึ่งตนเองของชุมชนในโครงการเร่งรัดพัฒนาสาธารณสุขเพื่อบรรลุสุขภาพดีถ้วนหน้า เขต

ดังกล่าวประกอบด้วยตัวชี้วัดการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขในทุกองค์ประกอบสำคัญ อันได้แก่ กำลังคน กองทุน กรรมการหรือองค์กร ข้อมูลข่าวสาร การสอนหรือถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยี การส่งต่อผู้ป่วย และการสอดคล้องดูแลสุขภาพตนเอง จำนวนตัวชี้วัดทั้งสิ้น 20 ข้อ (ดังรายละเอียดในภาคผนวก ข.) ผลการประเมินปรากฏว่าจากจำนวนหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการทั้งหมด 36 หมู่บ้าน มีหมู่บ้านที่มีระดับการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขสูงสุด คือผ่านเกณฑ์การประเมินทุกข้ออยู่ 3 หมู่บ้าน และมีหมู่บ้านที่มีระดับการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขระดับต่ำสุด คือผ่านเกณฑ์การประเมินเพียงข้อเดียวอยู่ 2 หมู่บ้าน จากนั้นคัดเลือกหมู่บ้านที่จะศึกษาเพียงกลุ่มละ 1 หมู่บ้าน โดยวิธีการคัดเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกหมู่บ้านที่จะศึกษาตามข้อเสนอแนะของ สุภาวงศ์ จันทวานิช (2533) ดังนี้

1. สำนามนั้นต้องเหมาะสม สามารถตอบปัญหาที่ต้องการได้
2. ขนาดของสำนวนพอเหมาะแก่การศึกษา สามารถเข้าถึงสัมผัสข้อมูลได้ทั่วถึง
3. ความซับซ้อนของปรากฏการณ์ ไม่มากและยุ่งยากสับสนเกินกว่าผู้วิจัยคนเดียวจะสังเกตได้ครบถ้วน คนในชุมชนยอมรับให้เข้าวิจัย
4. ที่ตั้งของสำนวนสะดวกต่อการปฏิบัติการกิจของผู้วิจัย

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อประกอบการตัดสินใจในการคัดเลือกพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยและสำนักงานสาธารณสุข อำเภอหนองเรือ เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน และการดำเนินงานของ ศสมช. โดยสังเขป อีกด้วย

ผลการคัดเลือกโดยวิธีการดังกล่าวข้างต้น ได้หมู่บ้านที่จะศึกษา 2 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่บ้านที่มีการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขอยู่ในระดับสูง คือ บ้านหนองสระ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกง มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 139 ครัวเรือน

หมู่บ้านที่มีการพึ่งตนเองของชุมชนด้านสาธารณสุขอยู่ในระดับต่ำ คือ บ้านโนนคู้ หมู่ที่ 5 ตำบลกุดกว้าง มีจำนวนครัวเรือน 55 ครัวเรือน

3.3 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ศสมช. ทุกกลุ่ม ได้แก่

- คาสาสัมคूरสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 17 คน
- ผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จำนวน 16 คน
- ประชาชนทั่วไปซึ่งอาศัยในหมู่บ้านทั้งที่เคยมารับบริการและไม่เคยมารับบริการจาก ศสมช. จำนวน 24 คน
- เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล อำเภอ ซึ่งรับผิดชอบหมู่บ้านที่เลือกเป็นตัวอย่าง และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับจังหวัดที่รับผิดชอบงานสาธารณสุขมูลฐาน จำนวน 9 คน

การเลือกตัวอย่าง กลุ่ม อสม. และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ส่วนกลุ่มผู้นำท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปใช้วิธีการคัดเลือกแบบสโนว์บอลล์ (Snowball Sampling)

3.4 หน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

หน่วยในการวิเคราะห์ของการศึกษารั้งนี้ คือ องค์กร ซึ่งได้แก่ ศสมช.

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษารั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ ถูกต้อง และครอบคลุม สามารถนำไปวิเคราะห์และอภิปรายผลได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

ข้อมูลทุติยภูมินั้น ผู้ศึกษาได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ส่วนข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลัก ๆ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์

ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) แบบหนึ่ง โดยผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคำถามกว้าง ๆ ไว้ล่วงหน้าให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยผ่านการเห็นชอบของผู้เชี่ยวชาญ คือ คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียด ลึกซึ้ง และเพียงพอ สามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาของการวิจัยได้

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

ในการศึกษากระบวนการดำเนินงานของ ศสมช. นอกจากจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก อสม. และกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่ ศสมช. เพื่อสังเกตพฤติกรรมการปฏิบัติงานของ อสม. พฤติกรรมของประชาชนรวมทั้งปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลที่สำคัญและลึกซึ้งบางอย่างไม่สามารถรวบรวมได้โดยการสัมภาษณ์ และข้อมูลบางอย่างก็อยู่นอกเหนือจากความคาดคิดจึงไม่อยู่ในแนวคำถามที่เตรียมไว้

3. การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Session)

เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากันระหว่างกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจงในการสนทนาแต่ละครั้ง ซึ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้ได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่ผู้ศึกษากำหนดไว้ ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลตรงประเด็นและสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่ศึกษาได้ เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ แนวคำถาม (Interview Guide) โดยอาศัยอุปกรณ์ช่วยความจำหลายอย่างในการเก็บข้อมูล ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง และการบันทึกภาคสนาม (Fieldnote)

สำหรับการสร้างแนวคำถามนั้น ผู้ศึกษาได้ดำเนินการต่าง ๆ ตามขั้นตอน ดังนี้

1) ศึกษาวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแนวคำถาม

2) กำหนดตัวแปรหรือหัวข้อหลักที่ต้องการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดของการวิจัยที่กำหนดไว้

3) วางรายละเอียดของตัวแปรในแต่ละหัวข้อหลัก ให้เป็นหัวข้อย่อย ๆ ที่จะต้องสัมภาษณ์อีกครั้งหนึ่ง

4) นำแนวคำถามที่สร้างขึ้น เสนอต่อกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิจากศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น เพื่อพิจารณาตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) และปรับปรุงแก้ไข

5) ปรับปรุงแก้ไขแนวคำถามให้ถูกต้องสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้

แนวคำถามที่สร้างขึ้นประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

- 1) สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านที่ศึกษา
- 2) ความเป็นมาและขั้นตอนในการจัดตั้ง ศสมช. ในหมู่บ้านที่ศึกษา
- 3) ความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ต่อการจัดตั้งและการดำเนินงานของ ศสมช. อันได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล/อำเภอที่รับผิดชอบหมู่บ้านที่ศึกษา ผู้นำท้องถิ่น อสม. และประชาชนทั่วไป
- 4) การกิจของ ศสมช. ในแต่ละหมู่บ้านที่ศึกษา
- 5) การบริหารจัดการ ศสมช. ในแต่ละหมู่บ้านที่ศึกษา
- 6) การมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งกลุ่มผู้นำท้องถิ่น และประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการจัดตั้งและการดำเนินงานของ ศสมช. ในแต่ละหมู่บ้านที่ศึกษา
- 7) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ที่มีต่อการดำเนินงานของ ศสมช. ในแต่ละหมู่บ้านที่ศึกษา

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) 2 วิธี ดังนี้

1. ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งบุคคล ว่าถ้าบุคคลที่ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะตรงกันหรือไม่

2. ตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodology Triangulation) โดยการใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลหลายวิธีในการเก็บข้อมูลเรื่องเดียวกัน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์ สังเกต และจากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลจึงเริ่มต้นด้วยการจัดระบบข้อมูล โดยจำแนกและจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา จากนั้นจึงสร้างข้อสรุปโดยการพยายามอธิบายความสัมพันธ์ของข้อมูลประเภทต่าง ๆ รวมทั้งแยกแยะเงื่อนไขเพื่ออธิบายสาเหตุของความสัมพันธ์ เพื่อนำไปอธิบายปรากฏการณ์โดยรวม (Holistic View)

การวิเคราะห์ข้อมูลตามที่กล่าวข้างต้นจะดำเนินการเป็นระยะ ๆ ควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลและทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อนึ่ง เนื่องจากผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบใน 2 หมู่บ้านที่มีระดับการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขแตกต่างกันมาก ดังนั้นการสรุปผลการศึกษาก็มีความแม่นยำและเชื่อถือได้ เพราะเป็นการสรุปผลที่ได้จากการเปรียบเทียบข้อสรุปของทั้งสองหมู่บ้าน ดังที่กล่าว

3.8 การนำเสนอผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษานั้น ผู้ศึกษานำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) ซึ่งเป็นการบรรยาย อธิบายข้อเท็จจริง และเพื่อให้มีความกระชับและชัดเจนในการนำเสนอ ผู้ศึกษาจึงได้ใช้ตาราง แผนภูมิ และแผนที่ประกอบในการบรรยายและอธิบายดังกล่าวด้วย